

Barbara Kozak

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

**BOHATER JAKICH WŁAŚCIWIE CZASÓW?
O POWIEŚCI ANATOLIJA BRUSNIKINA *ГЕРОЙ ИНОГО ВРЕМЕНИ*
I JEJ AUTORZE**

Powieść Anatolija Brusnikina zatytułowana *Герой иного времени* pojawiła się w księgarniach w roku 2010 i od samego początku wywołała wielkie emocje. Była to druga powieść tego autora, pierwsza *Девятный спас* pojawiła się w roku 2007. Do tego cyklu należy też powieść *Беллона* z roku 2012.

Od pojawienia się pierwszej z powieści nie cichły spory dotyczące jej autorstwa. Zastanawiano się czy to naprawdę jakiś debiutant, jak głosiły materiały reklamowe, czy może raczej ktoś z „wielkich i znanych”. Podejrzenia padały różne, w gronie domniemyanych autorów wymieniano również Borysa Akunina, ale ten zdecydowanie zaprzeczał. W akcji promocyjnej wykorzystano nazwiska i wypowiedzi znanych pisarzy, którzy polecali utwory Brusnikina. Przed premierą Moskwa została obwieszona billboardami o treści:

„Акунин расстроен. Дашкова очарована. Лукьяненко поражен. Минаев восхищен”¹.

Tak właśnie wydawnictwo AST reklamowało powieść nieznanego autora. Krytycy i dziennikarze natychmiast zauważyli agresywną kampanię reklamową, mającą wypromować nowego debiutującego autora i rozpoczęli śledztwo.

„Дух Акунина осеняет не только шпионский эпизод Девятого Спаса, но и весь этот текст. Осеняет до такой степени, что приходится прямо-таки отгонять от себя мысль, что под очевидным псевдонимом „Брусникин” скрывается не кто иной, как Борис Акунин”² – pisała Anna Narinskaja w gazecie „Коммерсантъ-Власть”. Co prawda chwilę później zmieniła zdanie, twierdząc, że „стиль Девятого Спаса все же слишком лубочный для Акунина”³.

Dodatkowej pikanterii całej historii dodaje to, że tuż po premierze pierwszej powieści Brusnikina – *Девятный Спас*, pisarka Elena Czudinowa oskarżyła wydawnictwo o plagiat. Twierdziła ona, że tekst jest kopią jej powieści *Ларец*, wydanej w roku 2004.

¹ Е. Кронгауз, *Брусникин, Акунин, другой?*, <http://os.colta.ru/literature/names/details/951/>, (dostęp 2013-09-27)

² *Таинственный псевдонимец*, «Коммерсантъ Власть», № 45 (749), 19.11.2007, <http://www.kommersant.ru/doc/826109/print>, (dostęp 2013-09-27)

³ Ibidem.

„Год назад я вела переговоры с издательством АСТ. Речь шла прежде всего об издании трилогии Ларец, Лилея, Декабрь без Рождества. Мне сказали, что „не видят перспектив” для темы XVIII века, но все же они готовы еще раз прочесть Ларец и Лилею и подумать, как это можно „правильно позиционировать”. А потом вдруг пошли какие-то заминки, затяжки, неперезванивание и прочее”⁴, – opowiadała Elena Czudinowa w jednym z wywiadów.

Sytuację skomplikował jeszcze Borys Akunin, pisząc w odpowiedzi na pytanie jednego z dziennikarzy:

„Я знаю все или, во всяком случае, многое про Анатолия Брусникина, но сказать не могу — связан словом. Обещал поддерживать игру и всем отвечать двусмысленно. Так что не допытывайтесь. А что до сходства, то все небритые очкастые интеллигенты выглядят, будто их одна курица высиживала”⁵.

Kilka lat później autor ujawnił swoją tożsamość. Okazało się, że podejrzenia okazały się prawdziwe, pod pseudonimem Anatolij Brusnikin krył się Borys Akunin. Na swoim blogu pisarz wyjaśnił, że jest to część projektu „Autorzy” (w ramach tego projektu pojawiła się jeszcze Ałła Borisowa⁶):

„В содержательном смысле меня, собственно, привлекали две вещи. Во-первых, давно тянуло написать просто исторический роман, без детективной интриги. А во-вторых, решил, что будет интересно взглянуть на историю России с непривычной для меня стороны. Сам я (и Akunin тоже) по образу мыслей – западник и даже космополит. Но мне хотелось попробовать на зуб и противоположное мировидение – „почвенное”, славянофильское. У нас ведь чаще всего, если кто-то патриот, так обязательно ненавидит всё чужое и трясется от ксенофобии. А мой Брусникин не такой. Он уважает чужое, но любит и ценит своё. В общем, это такой патриотизм, с которым у меня противоречий нет”⁷.

Należy zwrócić uwagę na pewien, wydawać się może, oczywisty fakt. Otóż nie należy zapominać, że Borys Akunin to też pseudonim. Zapomnieli o tym niektórzy dziennikarze, albo też nie wiedzieli, jak poruszać się w skomplikowanych układach, zbudowanych przez pisarza. Oto tylko niektóre tytuły, jakie pojawiły się w mediach rosyjskich 11 stycznia 2012:

„Борис Акунин признался, что писал под псевдонимом Брусникин”; „Акунин признался, что Борисова и Брусникин — это он” и т.п.

Należy zastanowić się czy dziennikarze mieli świadomość pewnego paradoksu:

4 Г. Калинина, *Клоковенный Брусникин*, <http://www.gazetanv.ru/archive/2007/72/5165/>, (dostęp 2013-09-27)

5 Е. Кронгауз, *Брусникин, Акунин, другои?*, <http://os.colta.ru/literature/names/details/951/>, (dostęp 2013-09-27)

6 Pod tym pseudonimem autor wydał trzy książki: 2007 — Там..., 2009 — *Креативщик*, 2011 — *Vremena goda*. 7 <http://borisakunin.livejournal.com/>, (dostęp 2013-09-27)

pod pseudonimem pisze przecież realny człowiek, Grigorij Czartiszwili a nie Akunin, czyli jego maska. Ale tajemnica została wyjawiona przecież na blogu zatytułowanym *Ljubov k istorii. Blog Borisa Akunina*. Niezwykle trudno rozdzielić, kiedy gospodarz pisze jako Czartiszwili a kiedy jako Akunin, kiedy występuje w przestrzeni publicznej jako jeden, a kiedy jako drugi. Kilka przykładów: rozmowa z Nawalnym podpisana jest inicjałami Г. Ч., ale już wywiadu dla „International Herald Tribune” udziela Borys Akunin. Który z nich występuje na opozycyjnych mitingach? Kto omawia z czytelnikami problemy polityczne, kto zastanawia się nad najlepszą kandydaturą do roli Fandorina w przyszłej ekranizacji powieści *Алмазная колесница (Diamentowa karoca)*? A sięgając do literatury, jak rozpatrywać „współautorstwo” zbioru *Кладбищенские истории (Historie cmentarne)*?

Mamy więc do czynienia z podwójną, a może nawet wielopiętrową mistyfikacją, albo – jak napisała Ałła Łатынина – z sytuacją, w której „maska uśmiecha się do maski”⁸. Sam autor tłumaczy się przed czytelnikami bloga następująco:

„Маска „Борис Акунин“ прироста ко мне слишком плотно. Увидев на обложке эту фамилию, читатель уже ждал [...] чего-нибудь детективного, остросюжетного, в меру познавательного, неизменно игрового. А если я пробовал свернуть немного в сторону и поменять правила игры, читатель возмущался и начинал говорить, что я его обманул: обещал развлекать и гладить, а вместо этого расстроил и ущипнул. Так было, например, с романами Пелагия и красный петух или с Ф.М.. [...] Решил, что если хочу писать как-то уж совсем не по-акунински, то и назовусь другим именем. Чтоб никого не разочаровывать. Так возник проект „Авторы” — два виртуальных писателя, не вписывающихся в границы акунинского мира”⁹.

I jeszcze jedna uwaga: otóż wydaje się, że całą twórczość Akunina (a przynajmniej jej znakomitą większość), można traktować jako jeden tekst czy może właściwiej będzie powiedzieć hipertekst. Należy zaliczyć do tego tekstu cykle: *Пригоды Erasta*, *Пригоды магистра*, *Gatunki*, ale też *Пригоды сiostry Pelagii* i projekt „Autorzy” a przynajmniej „Brusnikina”. Wydaje się, że w tym kontekście ważna jest uwaga Ałły Łатыниnej, która słusznie zauważa, że w twórczości sygnowanej nazwiskiem Brusnikin jest sporo z Akunina, a w Borysowej z Czartiszwilego¹⁰. A skoro tak, to warto podkreślić, że naturalnym środowiskiem powieści Akunina jest klasyka. Czytelnicy często zauważają, że bohaterowie Akunina, zwłaszcza Erast Fandorin to postacie przeniesione z przełomu wieków XIX i XX. Jednak prawdziwsze wydaje się twierdzenie, że jego bohaterowie żyją nie w wieku XIX, odtworzonym i zrekonstruowanym na podstawie źródeł i dokumentów, a w świecie Dostojewskiego, Turgieniewa, Leskowa, Czechowa, Karamzina... Już pierwsza powieść cyklu odsyła

8 А. Латынина, *Так смеется маска маске. Борис Акунин и проект «Авторы»*, http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2012/6/la15.html, (dostęp 2013-09-27)

9 <http://borisakunin.livejournal.com/>, (dostęp 2013-09-27)

10 А. Латынина, *Так смеется маска маске. Борис Акунин и проект «Авторы»*, http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2012/6/la15.html, (dostęp 2013-09-27)

przecież czytelników do *Biednej Lizy*, powieść *Ф. М. (F.M.)* to wyrafinowana zabawa powieścią *Zbrodnia i kara*, w powieści *Пелагия и Красный петух (Pelagia i czerwony kogut)* pada znane pytanie „Зачем ты пришел мне мешать?” — to przecież dosłowne powtórzenie pytania Inkwizytora, skierowanego do Chrystusa z *Braci Karamazow*.

Rozpoznawalność postaci, które jakby zeszyły z kart znanych powieści, to znak rozpoznawczy Akunina. Fandorin został pokochany przez czytelników między innymi dlatego, że został umieszczony w znanym świecie literatury. Cały tekst akuninowski proponuje czytelnikom grę z klasyką i obliczony jest na udział świadomych czytelników, ale autor jest też wyrozumiały w stosunku do tych, którzy mniej biegle poruszają się w świecie klasyki.

Podobnie dzieje się w omawianej, dziejącej się na Kaukazie, powieści. W rosyjskiej tradycji funkcjonuje kilka rozpoznawalnych obrazów Kaukazu. Mamy więc Kaukaz Lermontowa, Puszkina, Biestużewa-Marlińskiego, Tołstoja. Na wszystkie te inspiracje wskazuje autor, opatrując poszczególne części swojego tekstu mottami z utworów wymienionych pisarzy. Ale analizując powieść można zauważyć, że realistycznego Kaukazu Tołstoja autor nie potrzebuje, właściwie nie wykorzystuje go. Inaczej ma się sprawa z obrazami wykreowanymi przez Biestużewa-Marlińskiego. Egzotyczni górale, mieszanek okrucieństwa i szlachetności, namiętności, zderzenie podłości i cynizmu z samopoświęceniem i wielkodusznością — te cechy niewątpliwie pośrednio zapożyczył Brusnikin od niego, podobnie zresztą, jak i sam Lermontow.

Akcja toczy się na Kaukazie w czasach, kiedy rozgrywa się akcja utworów Lermontowa (*Герой нашего времени; Bohater naszych czasów*) i Puszkina (*Кавказский пленник; Jeniec Kaukazu*). Ta sama przestrzeń i ten sam czas. Klimat czasu dobrze charakteryzuje zaczerpnięte z Lermontowa motto:

Там поразить врага — не преступленье;
Верна там дружба, но вернее мщенье;
Там за добро — добро, и кровь — за кровь,
И ненависть безмерна, как любовь¹¹.

Герой иного времени — to niewątpliwie całkiem udana próba napisania powieści przygodowej w kaukaskiej scenerii połowy wieku XIX. Jak zwykle u Akunina mamy tu cały szereg aluzji do bardzo znanych i mniej znanych utworów i postaci. Bohaterowie dyskutują na temat Byrona, Lermontowa, którego niektórzy zresztą znali osobiście, komentują jego utwory i śmierć. Zastanawiają się również nad jego postawą moralną:

„Прохор Антонович стоял на позиции пушкинского Моцарта, что гений со злодейством несовместны, и логически развивал эту позицию, говоря: «Кому более дано, с того более и спросится. Как мог Лермонтов опускаться до мелкого разврата, склок и сплетничества, ежели он — гений? Тем самым он оскорблял и унижал свой Дар».

Олег Львович на это сказал, что к людям нужно подходить с разной меркой. Рысак

всегда будет стоить много дороже извозчицей клячи, борзую ценят по скорости, а лягавую по остроте нюха”¹².

Pozornie wszystkie elementy tekstu są typowe: trwa właściwie bezustanna wojna o Kaukaz. Struktura tekstu też nawiązuje do Lermontowa, podobnie jak język, który jest stylizowany w sposób mistrzowski.

Ale właściwie powieść ta przenicowuje *Bohatera naszych czasów* Lermontowa. Swego czasu Akunin zauważył, że wśród literackich źródeł Erasta Fandorina ważne miejsce zajmuje Pieczorin. A bohater nowych czasów — Nikitin — podobny jest do Pieczorina, a więc i do Erasta Fandorina. Faktycznie: przystojny, śmiały, zgrabny, milczący, zagadkowy... podobieństwa można mnożyć. Ma on przy sobie cudzoziemskiego kunaka o imieniu Galbacy, oddanego panu podobnie, jak Masa Fandorinowi. Masa i Galbacy zresztą zawdzięczają swoim panom życie. Ale widoczne są też różnice: słynne szczęście Fandorina zostaje tu zastąpione pechem, nieszczęściem Nikitina.

Tuż po przyjeździe z zagranicy trafił na Plac Senacki, gdzie znajdowali się jego przyjaciele. W żadnym spisku Nikitin nie uczestniczył, ale dożywotni wyrok dostał.

„Человек, о котором я рассказываю, вернулся из долгих странствий в канун Несчастья. Вы понимаете, о чем я... Это было в исходе 1825 года, — прибавила дама, видя на лице слушательницы недоумение. Та неуверенно кивнула. — Он прибыл в Петербург, кажется, в самый день возмущения. Не знаю, в чем именно заключалось его преступление против власти, но приговор он получил ужасный, по первому разряду, то есть повешение, по конфирмации замененное пятнадцатью годами каторги с последующим сибирским поселением навечно. Навечно, — повторила она медленно, с дрожью. — Мне после шепнули, что в отличие от многих, виновных куда более, он дерзил на следствии и восстановил против себя самого...”¹³.

Również w grze w karty nie miał szczęścia, w odróżnieniu od legendarnego wręcz szczęścia w tym zakresie Erasta Fandorina.

Szeroko wykorzystuje autor znane literackie prototypy, emploi: córka generała, młoda dziewczyna — Kaukazka, młody oficer, współpracownik tajnej policji, demoniczny Kaukaziec... Podaje je jakby na tacy czytelnikowi, a później wywraca do góry nogami.

Zmiana znaków to dość częsty chwyt artystyczny, Akunin i Brusnikin bardzo chętnie go wykorzystują. U Lermontowa Pieczorin zdobywa Belę, w której się zakochał, u Brusnikina Nikitin, ryzykując własnym życiem ratuje porwaną przez górali Daszę Finger, która jest w nim zakochana. U Lermontowa Pieczorin wyzywa na pojedynek Grusznickiego i zabija go z zimną krwią, u Brusnikina Marganow

12 A. Brusnikin, *Герой иного времени*, Москва 2011, с. 121-122.

13 Ibidem, с. 14.

11 M. Лермонтов, *Измаил-бей*, сут. за: А. Брусникин, *Герой иного времени*, Москва 2011, с. 305.

(Grusznicki) wyzywa na pojedynek Nikitita (Pieczorina), a ten strzela w powietrze. Księżna Mery – to ofiara namiętności Pieczorina, natomiast Nikitin staje się ofiarą takiej właśnie miłej, niewinnej, zakochanej w nim dziewczyny, która zresztą pozornie idealnie wpisuje się w obraz młodych żon dekabrystów podążających za swoimi mężami na zesłanie. To właśnie ona głęboko urażona tym, że Nikitin odrzuca jej miłość, z zazdrości i chęci zemsty zdradza plan ucieczki Nikitina i jego narzeczonej i wysyła ich śladem mordercę.

Zresztą i sama ucieczka nie jest typowa. Przy zamianie klasycznej powieści w powieść przygodową nie mogło się obejść bez intryg, spisków i złoczyńców. Takim złoczyńcą jest kapitan Czestnokow, łotr, który nie zawaha się przed organizacją porwania córki swojego szefa przy pomocy miejscowych rzeźmieszków. To on wymyśla, że można sprokurować spisek wymierzony w ministra, który ma wizytować Kaukaz i „wyznaczyć” na szefa tego spisku przestępcę politycznego – Nikitina. Ten zabija łajdaka i zmuszony jest uciekać do Ameryki, korzystając z propozycji swojego przyjaciela – kapitana Płatona Płatonowicza Inoziemcewa.

Nie można jednak zapomnieć o chronicznym pechu Nikitina, który przegrywa w tej grze ze śmiercią. Zakończenie, jak na powieść przygodowo-awanturniczą nie jest typowe, autor decyduje się uśmiercić głównych bohaterów rękoma najemnych zabójców, narusza w ten sposób czystość gatunku, ale dla Akunina taki zabieg nie jest niczym nowym czy niezwykłym.

Odpowiadając na pytanie postawione w tytule należy stwierdzić, że bohaterowie powieści żyją w świecie, przypominającym film akcji, ze spiskami, pogoniami, zakładnikami i strzelaniną. Autor stworzył zupełnie nową, samodzielną historię, dostosowując ją do potrzeb współczesnego czytelnika. Tak więc jest to bohater naszych czasów. Ze wszystkimi tego konsekwencjami, takimi, jak gry z konwencjami literackimi, hipertekstualność, wykorzystanie znanego materiału do utkania nowego tekstu. A także na przykład z dość jasno wyrażonymi poglądami politycznymi Akunina/Czartiszwilego, dotyczącymi między innymi wojny w Czeczenii, które w tej powieści wybrzmiały bardzo wyraźnie i współcześnie.

**A HERO OF WHAT TIMES EXACTLY?
THE NOVEL AND ITS AUTHOR – READING A HERO OF A DIFFERENT TIME
(ГЕРОЙ ИНОГО ВРЕМЕНИ) BY ANATOLIJ BRUSNIKIN**

Summary

Anatolij Brusnikin is another pen name of Grigory Chkhartishvili, known to the wide audience as Borys Akunin, the author of the Erast Fandorin novel series. The paper presents the novel as an element in a hypertextual master plot. Akunin's novels usually lean heavily on literary context, brim with subtle hints and hidden quotes. The author loves playing with the reader and *A Hero of A Different Time* is no different, starting right from the title which suggest that this time Akunin has drawn inspiration from *A Hero of Our Times* a romantic novel by Mikhail Lermontov. Indeed, Akunin transforms the original plot and the title character and sort of turns it inside out to achieve the text reflecting perfectly our times and thereby disturbing the contemporary reader.